

РОЗДІЛ III

Історія, теорія та практика видавничої справи і редагування

УДК 655.254.22:371.631

Г. І. Лоза — здобувач кафедри видавничої справи та редагування Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Особливості редакційної підготовки навчальної літератури для студентів технічних спеціальностей

Роботу виконано на кафедрі видавничої справи та редагування НТУУ «КПІ»

Зроблено спробу виокремити та охарактеризувати основні прийоми і навички редакторського опрацювання навчального тексту. Узагальнення редакторського й авторського досвіду подано на власних прикладах.

Ключові слова: редактор, видавництво, книговидання, наукова і навчальна література.

Лоза Г. И. Особенности редакционной подготовки учебной литературы для студентов технических специальностей. Предпринято попытку выделить и охарактеризовать основные приемы и навыки редакторской обработки учебного текста. Обобщение редакторского и авторского опыта приведено на собственных примерах.

Ключевые слова: редактор, издательство, книгоиздание, научная и учебная литература.

Loza G. I. Features of Editorial and Publishing Process of Textbooks for Students of Technical Specialties. Trying to analyse and to give a characteristic for main methods and skills of editor's work with training texts. Generalization of editor's and author's experience, on own examples.

Key words: editor, publishing house, book publishing, science and training literature.

Постановка наукової проблеми та її значення. Навчальна книга – це один із найважливіших елементів цілісної системи освіти, яка не може створюватися самостійно і відокремлено від процесу навчання. Згідно з міжнародним визначенням, прийнятим ЮНЕСКО, освіта – це організований, сталий, безперервний процес комунікації, який породжує навчання [3, 85]. Редакторська професія передбачає набуття її представником умінь і навичок кваліфіковано працювати з текстами, які мають різне цільове призначення, належать до різних тематичних розділів та мають різну знакову природу і характер інформації. Ідеться про редагування багатьох видів текстів, кожен із яких має свою специфіку структурної і змістової побудови [1]. Що стосується діяльності редактора навчальної чи наукової літератури, то він має орієнтуватися в проблематиці, якою займаються представники наукової дисципліни, бути ознайомленим із поточною літературою, відвідувати наукові конференції, переглядати збірники наукових праць і відповідні журнальні публікації. Усе це потрібно для визначення того нового, на базі чого можна створити наукову чи навчальну книгу і для якої співвідношення між тиражем, вартістю і термінами реалізації виявиться вигідним для видавництва.

Об'єктом дослідження є видавнича діяльність видавничо-поліграфічного комплексу «Політехніка» Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

Предмет дослідження – особливості редакційної підготовки навчальної літератури для студентів вищих навчальних закладів.

Новизна полягає в тому, що особливості редагування навчальної літератури подано з урахуванням практичного досвіду автора й редактора.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Редактор потрібен не тільки видавництву, а й авторові тексту, особливо початківцю, для кращої організації та побудови роботи над текстом твору, запобігання помилкам тощо. Багато авторів, науковців уважають головними якістю і терміни редакційно-видавничої підготовки, наявність у видавництві односторонніх, зацікавлених у підготовці книг. Така співпраця виявляється найбільш плідною, формуючи у видавничому колі інтелектуальну еліту. Саме постійні автори і є найкращими помічниками редакторів, постачають їх оригінальними ідеями та порадами, вказують на кандидатури потенційних авторів навчальних видань інституту. Зазвичай, читацька аудиторія наукової книги відома заздалегідь, тому легко прогноуються прийнятні ціни й тиражі [4, 113]. Багато нормативних документів, інструкцій і стандартів, які регламентують діяльність редактора, спочатку ґрунтувалися на тому, що до редакторського портфеля потрапляли «сирі» рукописи, з якими слід було довго й ґрунтовно працювати. Традиційними є етапи «доводки» рукопису: авторське доопрацювання з урахуваннями побажань видавництва, наукове і літературне редагування, коректура. Перелік вимог до опрацювання визначається за підсумками рецензування рукопису в процесі моделювання майбутньої книги. Автор може подати «сирій» рукопис, набір не пов'язаних, на перший погляд, частин – тобто те, із чого має бути «виліплена» книга. Інколи автор просто не володіє українською мовою, не має уявлення про стиль, стилістику наукового видання, тож пропонує видавництву текст, котрий нагадує мовну головоломку. Якщо видавець зацікавиться цим проектом, то на його плечі ляже клопіт щодо добору висококваліфікованого редактора (по суті – співавтора), який, керуючись задумом автора і постійними консультаціями з ним, перероблятиме поданий матеріал.

Під час редакційної підготовки рукопису до видання виконують такі операції: наукове виправлення, що зводиться до переписування тексту; наукове редагування, коли редактор, з урахуванням індивідуальних особливостей авторського стилю, вносить окремі виправлення тільки зі згоди автора (досить пам'ятати, що результат діяльності деяких редакторів описується таким характерним висловом: «Стовп – це відредагована ялинка»); вивірювання, під час якого редактор має перевірити правильність написання всіх наукових термінів, формул, таблиць, графіків, відомих імен, географічних назв тощо; уніфікація з метою перевірки однакового вживання в тексті прийнятої термінології, імен, прізвищ та ін.; «організація» рукопису, у якому визначено розділи, що створюють книгу; науково-довідковий апарат, глосарій, перелік скорочень, вихідні відомості відповідно до чинних нормативних документів [4, 110].

Більшість сучасних авторів подають до видавництва тексти на дискетах чи флешках. У цьому разі має бути примірник роздрукованого тексту з підписами автора на форматі А-4. Тільки після підтвердження відповідності електронної версії оригіналові рукопису редактор може розпочинати роботу. Усі операції щодо доопрацювання рукопису редактор готує в постійному взаємозв'язку з автором. Відповідно до законодавства про авторське право після погодження автора із запропонованими виправленнями в рукописі його можна відправляти до друку. Автор може погодитися на публікацію під однією обкладинкою з його твором інших видавничих матеріалів: статей, анотацій, коментарів, ілюстрацій і навіть реклами самого видавництва.

Особливу увагу приділяють назві книги, оформленню її обкладинки, складанню анотації, внутрішнім ілюстраціям, тобто набору елементів, котрі впливають на читача комплексно, формують напівсвідому настанову на придбання книги. Для визначення оптимального співвідношення цих елементів видавець має уявити собі психологічний портрет майбутнього споживача, мотиви, якими той зазвичай керується під час придбання книги. Усі ці аспекти краще заздалегідь обговорити з автором. Названі елементи не мають бути суперечливими, а гармонійно доповнювати один одного, представляти книгу з найпривабливішого боку. Особливу роль відіграють назва (часто – підзаголовок до нього) й анотація, оскільки традиційно вони є основою будь-якого рекламного матеріалу видавництва. Під час розроблення обкладинки видавці мають керуватися простим правилом: назва видання має прочитуватися навіть тоді, коли її зменшити до розміру половини сірникової коробки, в іншому разі фотовідтворення обкладинки в газетних рецензіях та інших друкованих ЗМІ, які сприяють реалізації, не матиме відповідного впливу.

Макет майбутньої книги доцільно обговорити у фокус-групі, тобто виявити реакцію спеціально підібраних експертів, покликаних відобразити думку потенційної читацької аудиторії. За підсумками обговорень макет доробляється, знову обговорюється фокус-групою і в разі позитивного рішення

узгоджується з автором книги. Усім цим процесом керує штатний редактор видавництва, який має не тільки вибракувати слабкі чи неактуальні твори, щонайперше йому слід зуміти розгледіти в рукописі найцінніше [4, 110–112].

З огляду на редакторський досвід не є новиною, що до видавництва подаються неякісні рукописи. Звичайно, від них можна відмовитися через невідповідність нормативним вимогам, проте багато з них попередньо планувалися до випуску. Тому редактор від початку запрограмований на співпрацю [4, 158].

Нормативне видавниче законодавство має містити й вимоги до оформлення «апарату книги». Їх мета та призначення – допомогти читачеві швидко й повно вилучити з видання необхідну інформацію, незважаючи на те, потребує книга всього прочитання чи досить скористатися вибірковою інформацією (словник, довідник, енциклопедія). Практика роботи навчальних і наукових видавництв підтверджує думку про те, що часто автор не володіє сповна тим багажем знань, які потрібні для належного оформлення «апарату книги», і тому потребує кваліфікованої редакторської підтримки. Крім того, часто потрібно жорстко підійти до організації тексту. Так буває, наприклад, при підготовці енциклопедичної чи словникової статті, коли автори достатньо володіють змістом, проте з різних причин не можуть «вкласти» текст у потрібну форму. І тут знову на допомогу автору має прийти редактор. Якщо є час для роботи над рукописом, то авторові слід максимально «вписатися» у процесі підготовки, довести рукопис до узгодженої кондиції. Часто зміст опрацювання тексту та більша частина його оформлення належать до категорії авторської роботи, що нерідко перекладається на редактора видавництва, який за автора «допрацьовує» рукопис і фактично стає співавтором. Частина роботи, що пов'язана з оформленням і поліграфічними вимогами, попри авторську підготовленість, залишається атрибутом видавничої діяльності. Після редакторського опрацювання авторського оригіналу рукопису слід органічно вставити в нього підготовлений образотворчий матеріал, якщо він є, й оформити рукопис належним чином та передати його технічному редакторові, якщо є такий. Після завершення цієї роботи авторський рукопис набуває статусу видавничого оригіналу. Проте процес роботи автора і редактора майбутнього видання на цьому не закінчується. Рукопис перетворюється на верстку, яку читають коректор, редактор, автор.

Додрукарський процес проходження рукопису клопіткий, складний і відповідальний. У розглянутій вище схемі проходження рукопису наведено традиційну поетапну роботу редактора над рукописом, доки він не перетвориться на книгу. Зазначимо принагідно, що й ця класична схема могла бути повною або частковою, варіантною – усе визначається самим майбутнім виданням, його складністю і професіоналізмом автора та редактора (не в останню чергу). Основні функції редактора і досі неминуче залишаються у видавничих структурах. Оскільки вони працюють на якість книги та імідж видавця, наведемо перелік цих функцій: оцінювання рукопису, який потрапляє до видавництва; доведення його до відповідного рівня в літературному і науковому сенсі; робота над апаратом видання, художнім оформленням; технічна розмітка рукопису; коректорська робота над рукописом; звірка і вичитка рукопису; прийняття рішення про випуск видання у світ [4, 159–161].

Незважаючи на звичні форми роботи редакторів із текстом, на зміст навчальних видань останнім часом стали значно впливати дві обставини: до видавництва й автора прийшла комп'ютерна техніка, а до книговидання – ринок. Комп'ютерна техніка з'явилась у видавництвах до формування ринкових відносин, але справжній імпульс до свого розвитку вона отримала саме в ринкових умовах. Із появою приватного книговидання видавці самі можуть здійснювати всі додрукарські процеси. Наприклад, записати текст рукопису на дискету, зверстаний текст передати для друку, підготувати оригінал-макет видання, виготовити діапозитиви і виконати кольороподіл. Нині за такими технологіями працює чимало поліграфічних підприємств. Деякі надають видавничі послуги за традиційними технологіями, тож простір для розвитку традицій у редакторській справі залишається.

Комп'ютерні технології у видавництві на функції самого редактора впливали не досить суттєво, оскільки багато додрукарських процесів, перенесених до видавництва, здійснюють інші спеціалісти (оператори). Проте в невеликих видавництвах усі комп'ютерні процеси покладаються на одного спеціаліста, тож його можна назвати редактором і оператором, він же – і художній редактор, і технічний редактор, і коректор. Сумісництво в одній особі редактора багатьох функцій неодмінно позначається на якості підготовки видання. Комп'ютерні технології потребують конкретних

рекомендацій для побудови оптимального редакційно-виробничого процесу. Можна вказати на його можливі крайні межі: коли у видавництві відтворюється глибока спеціалізація всіх редакційних робіт, коли один спеціаліст «тягне» на собі всі процеси. У конкретних випадках раціональність визначається економічною доцільністю, можливостями комп'ютерної техніки, професійним рівнем підготовки редакторів, складністю видання, заданими темпами роботи над рукописом і термінами друку. Тож організацію роботи у видавництві, яке, наприклад, випускає переважно літературу, де превалюють суцільні шрифтові тексти, ніяк не можна переносити на видавництва, які випускають складні видання, наприклад, довідково-енциклопедичні; організація роботи в останньому випадку ніяк не підійде, наприклад, для видавництва, котре переймається випуском навчальної літератури, а навчального видавництва – для видавництва, яке випускає образотворчу літературу. Численні нормативи, які існували раніше й орієнтувалися на середнього спеціаліста, при комп'ютерному наборі можуть бути тільки орієнтиром, але аж ніяк не правилом. В умовах різноманітних комп'ютерних технологій має право на існування таке правило: висока технологія потребує високого професіоналізму, а сам професіоналізм редакційних працівників визначає рівень технології. Оптимальний варіант визначається відповідністю професіоналізму технологічному рівню.

У сучасному видавництві зникли деякі функціональні сходинки, оскільки не застосовуються тарифні ставки, і кожному редакторові роботодавець може платити «за здібностями». Через це кількість працюючих у видавництві редакторів різко скоротилася. Темпи роботи редактора стали визначати не нормативи, а економічна доцільність і договір із роботодавцем. Розуміння нормованого робочого дня зникло.

У цих обставинах з'явилося соціальне замовлення на інший, ніж раніше, тип редактора. Видавництва потребують редактора-універсала, інакше кажучи, – майстра своєї справи. У завдання редактора стало входити відслідковування цілого ряду наукових і літературних напрямів. Редактор має одночасно працювати з великою кількістю рукописів та авторів, через що фактично перетворився в оцінювача ідей і рукописів, часто перепоручаючи доведення рукопису позаштатному редакторові. Відтак у видавничій справі з'явився новий тип редактора – редактор-організатор. На початку ринкових відносин навіть використовувалося таке поняття, як «редактор – директор книги».

Функціонально це означає, що редактор у видавництві став постаттю універсальною. Його обов'язки були зосереджені не тільки на різноманітних функціях цілої групи «колишніх» редакторів, а й на функціях комерційних, маркетингових. Сучасний редактор має стежити не тільки за якістю видання, а й за тим, чи буде продукт користуватися попитом на ринку.

Із зазначеного вище випливає, що традиція у видавничій справі не зовсім зникла. У більш консервативних до сприйняття нових підходів державних видавництвах залишилося ще багато слушного від організації роботи редактора за традиційною схемою. Крім того, специфіка редакційно-видавничого процесу така, що традиційні елементи роботи з рукописом, незалежно від способу і типу технологій, залишилися. Вони набули нової ваги, по-іншому вписані в нові технології або суміщені з іншими операціями, стали значно вирізнятися індивідуальністю і професіоналізмом конкретного фахівця-редактора. Тому визначення економічно доцільної схеми організації редакційного процесу подекуди залишається завданням індивідуальним. Зокрема, через те що робота над рукописом – це не тільки організація процесу творення тексту (словесного чи зображувального), а й управління творчою діяльністю, яка не завжди вкладається в заплановані межі. Загалом можна встановити деяку закономірність, коли потребується більше редакторів, залучених до роботи над рукописом. Це потрібно, якщо видання: складне (довідково-енциклопедичне чи нормативне); відповідальне або престижне для видавничої структури; претендує на роль високоякісного; філологічне; академічне або зібрання творів.

Висновки. Робота редактора в ринкових умовах набула під тиском економічних обставин нового звучання. У ній менше місця залишається для технічної справи, більше довіри отримав автор, редактор став швидше оцінювачем й організатором, тому можна стверджувати, що редактор у недалекому майбутньому у видавництві стане фігурою універсальною – професія не зникне. Перший обов'язок редактора – відчувати нове, передбачати події в галузі науки, освіти, культури. Подібне поки що може виконувати тільки людина творча. Кожна група навчальної книги потребує того, щоб нею систематично займався фахівець із відповідної проблематики: вивчав пресу, присвячену колу питань, які відображаються в групі книг; підтримував зв'язок із відповідними підрозділами

наукових, виробничих, навчальних та інших закладів, із підприємствами, книготорговими організаціями, книжковими магазинами; збирав та вивчав листи читачів, проводив читацькі конференції; визначав найважливіші теми для видання книг своєї групи, підшукував талановитих авторів для них.

Виконувати все це в змозі тільки спеціальний працівник видавництва. Праця редактора потребує великої самовідданості й самовіддачі. В умовах падіння попиту, скорочення кількості редакторів вона стала ще більш напруженою і відповідальною. Образно кажучи, редактор – точка опори у видавництві, від його таланту, смаку й енергії повністю залежить успіх видавництва [1, 23].

Список використаної літератури

1. Мильчин А. Э. Методика редактирования текста / А. Э. Мильчин. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Логос, 2005. – 524 с.
2. Тимошик М. С. Редагування текстів за видами видань (газетно-журнальні, рекламні, інформаційні) / М. С. Тимошик // Друкарство. – 2003. – № 5. – С. 18–20.
3. Тюрина Л. Г. Теоретическое обоснование вузовского учебника как педагогической системы / Л. Г. Тюрина // Изв. высш. учеб. заведений. Проблемы полиграфии и изд. дела : науч.-тех. журн. Моск. гос. ун-та печати. – М. : ЗАО «Академ. печат. дом», 2004. – № 3. – С. 84–96.
4. Энциклопедия книжного дела / [Ю. Ф. Майсурадзе, А. М. Мильчин, Э. П. Гаврилов и др.]. – М. : Юристъ, 1998. – 536 с. – (Кн. дело).

УДК 655.41

Ю. В. Мозолюк – студентка 3 курсу Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. Б. Благовірна – кандидат філологічних наук, доцент Інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Тенденції випуску казок в Україні за період 2009–2010 років

Роботу виконано на кафедрі видавничої справи та редагування ВНУ ім. Лесі Українки

У статті простежено тенденції випуску дитячої літератури, представленої жанром казки, за період 2009–2010 років в Україні. Розглянуто мовний аспект видання казок, проаналізовано читацьку адресу, простежено частину власне народних українських казок, народів світу та літературних, альтернативну літературу цього жанру.

Ключові слова: книговидання, дитяча література, казка, читачі.

Мозолюк Ю. В., Благовірна Н. Б. Тенденции выпуска сказок в Украине за период 2009–2010 годов.

В статье исследованы тенденции выпуска детской литературы, представленной жанром сказки, за период 2009–2010 годов в Украине. Рассмотрен языковой аспект издания сказок, проанализирован читательский адрес, рассмотрена часть собственно народных украинских сказок, народов мира и литературных, альтернативную литературу этого жанра.

Ключевые слова: книгоиздательство, детская литература, сказка, читатели.

Mozoluk Y. V. Tendencies in Publications of Fairy-Tales for the Period of 2009–2010 in Ukraine. In the article the tendencies in publication of literature for children, submitted by genre of a fairy-tale, in the period of 2009–2010 in Ukraine have been traced. The linguistic aspect of the fairy-tales' publishing has been considered. The reader address, the share of Ukrainian folk tales, the tales of the nations of the world and the literary ones have been analyzed. The alternative literature of this genre has been monitored.

Key words: publishing, children's literature, fairy-tale, readers.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми.

Література має великий вплив на формування психіки в дитини та її розвиток загалом. Саме з художньої книги починається знайомство малюка з книжковою культурою. Найулюбленишим жанром маленьких читачів є казка, тому видавці охоче беруться за їх випуск. Значна наявність казок